Чабан М.П.¹, Шевцова З.І.², Гапонов В.В.³

¹ Редакція обласної газети «Зоря», м. Дніпро, Україна

² ДУ «Інститут гастроентерології НАМН України», м. Дніпро, Україна

³ ДУ «Дніпровський державний медичний університет», м. Дніпро, Україна

Брати Аскоченські: Аристарх — лікар, Віктор — публіцист

For citation: Gastroenterologia. 2021;55(3):211-215. doi: 10.22141/2308-2097.55.3.2021.241592

Резюме. У статті наведені життєвий шлях і професійна діяльність братів Аскоченських із роду священнослужителів. Старший Віктор (1813–1879) обрав собі за місію вдосконалення і розвиток духовної сфери людини. Молодший Аристарх (1817–1896) здобув медичну освіту. Працював земським лікарем на Катеринославщині (сучасній Дніпропетровщині). Став доктором медицини, військовим лікарем. Брати Аскоченські зробили вагомий внесок у розвиток медичної науки і практики, в публіцистичну та культурно-освітню сферу.

Ключові слова: Віктор та Аристарх Аскоченські; публіцист; земський лікар; Тимофіївська глина; Катеринославщина (Дніпропетровщина)

У середині XIX століття в культурному світі Катеринослава вирізнялися колоритні постаті братів Аскоченських. Старший Віктор (1813–1879) обрав собі за місію вдосконалення і розвиток духовної сфери, а молодший Аристарх (1817–1896) — медичну ниву, лікував тіло. Доля Аристарха виявилася недостатньо вивченою під час його перебування на Катеринославщині.

Походження

Відомо, що батько братів Аскоченських, Іпатій Оскошний, був потомственным священником. Заслугує на увагу епізод із його життя про зміну прізвища. З цього приводу писав у своєму щоденнику син церковнослужителя Віктор Іпатійович: «Генеалогія моя вовсе не состоит из тех лиц, которые пузаты и знаменитостью, и богатством. Мой прадедущка был поп; Господь благословил его обзавестись детками; один из сынов его, по имени Иван, родился в селе Аскошном Землянского уезда Воронежской губернии. Дедушки мои, которых числом, кажется, было до десятка, под скромным прозванием Поповых разошлись по разным селам в качестве небольших, весьма небольших сановников церковной иерархии, а родной мой дедушка Иван Иванович остался в том же Аскошном в

должности стихарного дьячка. Из благодарности к месту, видевшему рождение как самого о. Ивана, так и детей его, мой дедушка переименовал фамилию Поповых на Аскошных и повелел вперед именоваться так всему своему потомству...» [1].

Голові родини Іпатію з часом не сподобалося прізвище Аскошний, і він змінив його на Оскошний. Згодом отець Іпатій чомусь почав підписуватися Отскоченський. Його діти, Віктор та Аристарх, під цим прізвищем пішли до школи. За спогадами старшого, Віктора, у школі їх дражили «отскочками». Брати сердилися, плакали, билися через таке глузування, але змінити нічого не могли. Тоді Віктор почав підписуватися Аскоченський, невдовзі до нього приєднався й Аристарх. Діти стійко відстоювали свої погляди. Мало-помалу до цього прізвища всі звикли [2].

За тогочасним звичаєм священнослужителі самі навчали грамоти своїх дітей. Не була винятком й родина Аскоченських. Віктор та Аристарх навчилися дома не тільки грамоти, а й церковних співів. Отець Іпатій мав авторитет у церковних співах в усій Воронезькій губернії. Тому його діти заохотки бігали до церкви і співали на криласі стихарі. Брати підтримували дружні родинні стосунки все життя, хоча їх професійні вподобання розійшлися.

Місто Катеринослав.
Головний корпус губернської земської лікарні.
Початок XX століття

Так виглядав інтер'єр корпусу губернської земської лікарні до реконструкції

Аристарх Аскоченський

Аристарх народився в 1817 році. Скінчив Воронежську духовну семінарію, вступив до Московського університету, звідки був випущений у 1843 році зі званням лікаря. Потрапив на Катеринославщину. Обіймав посаду земського лікаря у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губернії, у 1849–1857 роках працював ординатором у губернській лікарні. Успішно склавши іспит на ступінь доктора медицини, у 1858 році Аристарх Аскоченський переїхав до Курської губернії. Там він працював старшим лікарем у закладі Громадського піклування (1858–1864). Згодом фахівець став інспектором Таврійської і Тульської губернських лікарських управ. У 1876 році працював на посаді старшого ординатора клініки душевних хвороб при Петербурзькому госпіталі. Успішно захистив докторську дисертацію в Імператорській (Санкт-Петербурзькій) медико-хірургічній академії.

Під час Російсько-турецької війни (1877–1878) Аристарх Іпатійович — головний лікар 49-го госпіталю. А ще він активно займався науковою і видавничою діяльністю. Друкувався в періодиці, зокрема у виданнях «Архив судебной медицины», «Современная медицина», «Друг здоровья» та інших. Доктор медицини Аристарх Аскоченський у багатьох життєвих питаннях поділяв позицію старшого брата Віктора, був відданим його соратником й активним публіцистом.

Після відставки військовий лікар А. Аскоченський оселився на Катеринославщині. У 1862 році працював у міській лікувальній управі. На той час у нашому краї популярністю користувалася так звана тимофіївська глина або, як її ще називали, алюмінієво-залізний глей. Назва пішла від прізвища поміщика Олександра Олександровича Тимофіїва — власника села Спокойствие Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії (територія сучасного Софіївського району). У Девладовій балці (названа на честь місцевого землевласника й підприємця Девладова) виявили глину з лікувальною дією. Зокрема, її використовували при захворюваннях шкіри і суглобів. Поміщик О.О. Тимофіїв розсилав безко-

У 1880-х роках на землях поміщика Девладова видобували цілющу глину. Залізнична станція Девладове. 2009 рік

штовно цю глину не тільки по своєму повіту, а й по всій губернії. Він порекомендував її Аристарху Іпатійовичу для лікування дружини. Пересвідчившись у властивостях глини, лікар опублікував результати її хімічного аналізу, проведеного в Петербурзі магістром фармації Бремом. Аристарх Аскоченський підтримав, на відміну від деяких медиків, використання цієї глини в медичній практиці. Він написав книгу під назвою «Алюмино-железистый глей. Глина г. Тимофеева, как новое лекарство против застарелого ревматизма, хронических кожных сыпей и других болезней» (Верхньодніпровськ, 1886–1887 pp.) [3].

У газеті «Степь» від 1886 року в номері 22 опублікована стаття В.М. Стадіона «Книга доктора Аскоченського» [4]. Її автор, Веніамін Михайлович Стадіон, був землевласником Попельнастівської волості Верхньодніпровського повіту, володарем 1488 десятин на 1894 рік. Рецензент характеризував автора брошури, лікаря Аскоченського, як людину правдолюбну, із критичним ставленням до предмета, що вивчається, і хоча дещо запальну, «но не в такой мере, чтобы оступиться от пути истины и преднамеренно исказить добытые им факты».

**Успенський собор,
який не зберігся до нашого часу.
Зі старої листівки**

Веніамін Стадіон підкреслював, що брошура написана не з метою реклами, а з щирим переконанням у користі цієї речовини, благородним наміром звернути увагу лікарів і тим зробити послугу людству. Будучи принциповим рецензентом, В.М. Стадіон вважав, що брошура трохи «розтягнута». Він писав: «Если бы вместо 134 стр. она заключала в себе только 13, т.е. вдесятеро меньше, это облегчило бы восприятие материала». Землевласник стверджував, що благотворна дія тимофіївської глини при ревматизмі, травмах, висипних і виразкових подразненнях шкіри після наведених автором фактів не викликає сумніву. На його думку, про позитивний вплив глини на інші численні хвороби можна говорити тільки після більш ґрунтовних досліджень різних фахівців, а не обмежуватися незначними дослідженнями, малою кількістю спостережень одного лікаря, тим паче похилого віку.

Актуальним і нині є висловлювання В. Стадіона про необхідність раціонального впровадження медичних препаратів у лікарську практику після ретельних розглядів у наукових студіях і підтверджень. Учений навів приклади використання нових ліків, «которые ежедневно появляются с подобающими восхвалениями в медиц. журналах, чтобы через полгода или год погрузиться навсегда в реку забвения. Что сказать обо всех тех каиринях, резарцинах, пропильяминах, антипиринах и прочих «аминах», которые чуть появляются, как снова исчезают, не оставляя никаких следов эфемерного существования, кроме заметного отлива в карманах бедных пациентов». Велика кількість нових ліків надходить із-за кордону й дорого коштує, а деякі лікарі виписують їх, аби «щегольнуть современностью» [4]. Наприкінці відгуку на цю брошуру В. Стадіон радив лікарям звернути увагу на нову речовину, хімічний склад якої вже відомий, але потребує різноаспектного вивчення. Він рекомендував медичним працівникам ознайомитися з дослідженнями д-ра Аскоченського і звертатися за глиною до безкорисного і гуманного власника її — Олександра Олександровича Тимофієва. Вивченням властивостей тимофіївської глини займався й лікар Василь Скрильников — автор брошур «Лечение глиной. Врачебная экскурсия в Девладову балку» (1889), «Наблюдение над пользованием глиною из Девладовой балки г. Тимофеева» (1892).

Недалеко від місця, де видобували цю глину, землями поміщика Девладова пролягла Катерининська (нині Придніпровська) залізниця, що стала до ладу в 1884 році. Збудували проміжну станцію, що мала назву, як і навколишнє поселення, Девладове. Торгували там зерном, деревиною, сільськогосподарськими машинами і знаряддям. Будівля станції збереглася до наших часів.

Аристарх Аскоченський помер у 1896 році, переживши свого брата Віктора на 17 років.

**Олександрівський проспект, сьогодні — проспект Тараса Шевченка.
Зі старої листівки**

Публіцист Віктор Іпатійович Аскоченський
(брат лікаря)

Віктор Аскоченський

Віктор був на чотири роки старший від брата Аристарха. Після домашньої підготовки юнак вступив до Воронежського духовного училища, потім до місцевої духовної семінарії. Навчався старанно, співав у семінарському хорі, писав вірші. Як один із кращих випускників семінарії вирішив вступати до університету. Віктор написав прохання про звільнення з духовного звання, але йому відмовили. За наполяганням тодішнього ректора духовної семінарії архімандрита Євтихіана (Лестева) Віктора Аскоченського направили до Київської духовної семінарії. Разом із ним навчалися Яків Амфітеатров (майбутній архієпископ Казанський і Свіяжський Антоній), дещо пізніше — Михайло Булгаков, який став відомим письменником. Крім занять церковнословесними та історичними науками, Вікторове захоплення церковним співом тривало. А ще він почав писати церковну музику, зокрема, створив кафізму для Великої суботи, канон архангелу Михаїлу та інші церковні твори. Його випускню роботу «Об обряде погребения в Церкви христианской» рецензував сам митрополит Московський Філарет (Дроздов), давши загалом позитивну оцінку.

У 1839 році, коли Віктор Аскоченський закінчив навчання й отримав ступінь магістра богослов'я, його призначили бакалавром академії. Спочатку він викладав польську й німецьку мови, вивчав грецьку. З 1841-го читав курс патології. Перші публікації В.І. Аскоченського з'явилися в журналах «Воскресное чтение» (під псевдонімом «Віктор А-ий»), «Маяк», «Москвитянин», «Иллюстрации еженедельного издания всего полезного и изящного» [5].

У цей час відбулися зміни в особистому житті нашого героя. Віктор Аскоченський одружився, але сімейне щастя було короточасним. У 1844-му помер його син-немовля, згодом від сухот і кохана дружина Софія. Віктор тяжко переживав ці втрати.

У 1844 році він звільнився від духовного сану. На запрошення генерал-губернатора Південно-Західного краю Б.Г. Бібікова Віктор Іпатійович став викладачем-наставником племінника його дружини — Сергія Сипяніна, яким подружжя опікувалося. Згодом Віктор Аскоченський присвятив своєму вихованцеві збірку літературних творів. Поступово розширювалося коло його спілкування. Він товаришував з відомими письменниками, художниками, зокрема з Тарасом Шевченком, публікувався у пресі. У 1846 році навіть видав твір «Краткое начертание истории русской литературы».

З листопада 1846 року В.І. Аскоченський став радником Волинського губернського правління в Житомирі. Займався редагуванням неофіційної частини «Волынских губернских ведомостей» [6, 7]. Та негаразди не забарилися: загострилися стосунки з місцевими чиновниками, у 1847-му померла його друга дружина, залишивши сина-немовля.

У 1849 році Віктора Іпатійовича перевели до Кам'янка-Подільського на посаду голови совісного суду з виконанням обов'язків голови цивільної палати. На новому місці В.І. Аскоченський прослужив недовго. Через конфлікти з чиновницьким середовищем був змушений піти у відставку в чині колезького радника [8].

Обкладинка книги Віктора Аскоченського
«За Русь святую», перевиданої в наш час

Згодом Віктор Іпатійович переїхав до Києва й активно займався літературною діяльністю. Успішно працював над твором «История Киевской Духовной Академии, по преобразовании ее в 1819 году», видав свій перший роман «Асмодей нашего времени», друкував статті різної тематики, переважно в тижневику «Киевские губернские ведомости».

У 1857 році письменник переїхав до Петербурга, де заснував журнал «Домашняя беседа для народного чтения», перший номер якого побачив світ у липні 1858-го. Редактор-видавець нового тижневику ставив за мету «крепко стоять на твердой почве святого Православия и народности русской», протистояти «духу века сего». Він засуджував прояви атеїзму, лібералізму, безпринципності в науці, літературі, громадському та державному житті. Видання вирізнялося ідеями на захист православ'я, гострою полемічністю, про що свідчив епіграф «Служить, так не картавить; картавить, так не служит». Редакторів надходила велика пошта з інших куточків православного світу, від осіб різних віросповідання й соціальних станів. Діячі російської культури, навіть деякі священнослужителі, вказуючи на неабиякий талант Аскоченського, критикували його за гостру безкомпромісну діяльність [9].

Разом із цим відбулися й позитивні зміни в особистому житті Віктора Іпатійовича. У 1863 році, після п'ятнадцяти років вдівства, він одружився із сиротою, колишньою вихованкою, а потім помічницею начальниці Іванівської школи Санкт-Петербурга. Через кілька років у подружжя було вже троє дітей. Напружена літературна робота невдовзі далася взнаки: у письменника розвинувся ревматизм, згодом — запалення головного мозку. Віктор Аскоченський помер 18 травня 1879 року, похований у Троїце-Сергіївській пустині під Петербургом, неподалік від Стрільни. Дружина залишилася з чотирма дітьми.

Брати Аскоченські достойно прожили життя, зробили вагомий внесок у розвиток медичної науки, у публіцистичну та культурно-освітню сферу.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів та власної фінансової зацікавленості при підготовці даної статті.

References

1. *Diary of VI Askochenskii. Istoricheskii vestnik. 1882;7:89-90. (in Russian).*
2. *Kaplin AD. Krepkii i bestrepetnyi stoiatel' za veru Pravoslavniui. Pamiati Viktora Ipatievicha Askochenskogo (1-14 oktiabria 1813-18-31 maia 1879) [Strong and fearless proponent for the Orthodox faith. In memory of Viktor Ipatievich Askochenskii (October 1-14, 1813 - May 18-31, 1879)]. Kharkiv; 2013. (in Russian).*
3. *Savchuk V. Tymofii'vs'ka clay: on the history of studying the geological past of the Dnipro region. Sicheslavshhyna: Krajeznavchij al'manah. 2002;4. (in Ukrainian).*
4. *Stadion VM. Dr. Askochenskii's book. Step'. 1886;(22):335. (in Russian).*
5. *Askochenskii VI. In: Nikolaev PA, editor. Russkie pisateli 1800—1917: Biograficheskii slovar'. Tom 1 [Russian writers. 1800-1917: Biographical Dictionary. Vol 1]. Moscow: Sovetskaia entsiklopediia; 1989. 117-118 pp. (in Russian).*
6. *About the activities of officials. Podol'skie gubernskie ведомosti. 1851;(6):45. (in Russian).*
7. *Victor Ipatievich Askochenskii (Obituary). Volynskie eparkhial'nye vedomosti. 1879;(13):510-511. (in Russian).*
8. *Skrypnyk A. Officials of Kamyanets province: pages of history. Podoljanin. 2005 Feb 4:5. (in Ukrainian).*
9. *Vengerov SA. Kritiko-biograficheskii slovar' russkikh pisatelei i uchenykh (Ot nachala russkoi obrazovannosti do nashikh dnei). Tom 1 [Critical-biographical dictionary of Russian writers and scientists (From the beginning of Russian education to the present day). Vol 1]. Saint-Petersburg: Semenovskaia Tipo-litografiia; 1889. 827 p. (in Russian).*

Отримано/Received 16.06.2021

Рецензовано/Revised 26.06.2021

Прийнято до друку/Accepted 30.06.2021 ■

Information about authors

M.P. Chaban, Editorial Office of the Regional Newspaper "Zorya", Dnipro, Ukraine

Z.I. Shevtsova, State Institution "Institute of Gastroenterology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Dnipro, Ukraine

V.V. Gaponov, State Institution "Dnipro State Medical University", Dnipro, Ukraine; e-mail: v_gaponov@ukr.net

Conflicts of interests. Authors declare the absence of any conflicts of interests and their own financial interest that might be construed to influence the results or interpretation of their manuscript.

M.P. Chaban¹, Z.I. Shevtsova², V.V. Gaponov³

¹ Editorial Office of the Regional Newspaper "Zorya", Dnipro, Ukraine

² State Institution "Institute of Gastroenterology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Dnipro, Ukraine

³ Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine

Askochensky brothers: Arystarkh — a doctor, Victor — a publicist

Abstract. The article presents the life path and professional activity of Askochensky brothers from the clergy family. The elder brother Victor (1813–1879) chose for himself the mission of improving and developing the spiritual sphere of a person. The younger brother Arystarkh (1817–1896) received medical education. He worked as a zemstvo doctor in the Yekaterynoslav region (modern Dnipro-

petrovsk region). He became a doctor of medicine, a military doctor. The Askochensky brothers made a significant contribution to the development of medical science and practice, to the journalistic and cultural-educational spheres.

Keywords: Victor and Arystarkh Askochensky; publicist, zemstvo doctor; Tymofiiivska clay; Yekaterynoslav-Dnipropetrovsk region